

El mestre RENALL a Girona

per
J. M. MARQUÈS i J. RIERA

Magre d'activitats i figures de la cultura és el segle XII al nostre país. Les obres de creació són poques, i hom es limita bàsicament a introduir al món llatí les produccions de jueus i àrabs. No obstant, és interessant aplegar les poques dades esparses que existeixen sobre escoles i cultura de l'època a la qual ens referim, per precisar la imatge d'aquella societat i per explicar els precedents que farien possible el desenvolupament posterior del treball científic i literari.

La vida i obra de Renall no són desconegudes. Justament fou un gironí, el P. Fidel Fita, S.J., que recopilà les dades biogràfiques del personatge; destaquen els seus viatges a la cort francesa el 1109, a Eivissa i Mallorca el 1114-1115, i a Roma el 1116, acompanyant el comte Ramon Berenguer III (1). Els escrits havien trobat editor ja abans que hom s'interessés per la vida de Renall; es redueixen —com a peces atribuïdes amb seguretat— a tres obretes; dues hagiogràfiques, sobre el martiri de santa Eulàlia de Barcelona i sobre la vida del bisbe Oleguer de la mateixa seu respectivament (2) i uns versos que resumeixen un escrit més extens sobre el misteri eucarístic, versos als quals caldrà referir-nos de nou més avall. La recent inserció de fragments de la vida d'Oleguer a la Litúrgia de les Hores que reciten els clergues i religiosos de Catalunya haurà ampliat sens dubte el nombre de coneixedors d'un escriptor que fins ara quedava reservat al camp dels especialistes i que, parlant del prelat barceloní, és font contemporània, ben informada i veraç (3).

Particular interès posà Renall, tot al llarg de la seva vida, a fer constar la seva dedicació a l'ensenyament. Sempre aïegí al seu nom els qualificatius de **grammaticus**, **doctor** o **magister**. No era la seva època temps en què aquests títols tinguessin valor purament honorífic, com s'esdevindria més tard; cal pensar, pel contrari, que es refereixen inequívocament a una activitat docent que exercia als llocs on va residir. El seu mestratge tindria per objecte versemblantment les matèries clàssiques del **trivium** i del **quadrivium** medievals.

A pesar de la temàtica barcelonina dels seus escrits hagiogràfics, Renall sembla no haver nascut a la ciutat comtal. Ja ho deixa sospitar el fet, ben poc corrent, de fer seguir al qualificatiu de **magister** o equivalents, l'adjectiu

(1) Una bibliografia força completa sobre Renall, que detalla els treballs que li dedicà Fita, es troba a I. RODRIGUEZ, **Autores espirituales españoles en la Edad Media**, a **Repertorio de historia de las ciencias eclesiásticas en España**, I, Salamanca 1967, pàgines 221-222.

(2) Vegeu M. C. DIAZ Y DIAZ, **Index scriptorum mediæ ævi hispanorum**, Madrid 1959, pp. 208-209.

(3) **Litúrgia de les Hores**, Barcelona 1977; t. I, p. 1.731; reiterat al t. II, p. 1.525.

*V*eritas sicut ratio legis gothicay. Asserit in quinto libro
 auctoritate: sicut ego Ramundus barchinonensis eps. ue
 castru arruone: cu omib; tminis. & ptenenciis suis. cu molendini
 molitis & vineis. & mercato. quicqd habeo. ul quocūq; n habere
 mercatois. Aduens in pēparacione aliisq; modis siue uocel
 mercatois. Terminat autem pdictū castrū. ab orientali parte
 in castrū barberanū siue in riuū sicū. Ab orienti. occidentali. in
 his ambitū tminis a' includit affrontacionib; uendo. & de meo iure
 habere debeo. ut faciatis exinde quicqd uobis placuerit p sui
 sit sex' ul ordinis cōponat ei. cui iniuria inferre uoluerit p n
 xv kal april. Anno d' Regnante Ludouico rege.

Ramundus barchinonensis eps.

Petrus Arbeit. Signum

Beretrus Ruschthae notis.

tiu **Barchinonensis**, que seria redundant si, com tants altres contemporanis seus, hagués fet vida i mort al lloc del seu naixement. La sospita es converteix en probabilitat gràcies a un document que citarem més avall, on és anomenat **Pauliacensis**. Podria, per tant, haver nascut a alguna de les poblacions anomenades Pauliac o Paulhac, que no són poques a França, especialment a Occitània.

El costum de Renall d'adjetivar-se amb un nom de ciutat va donar la primera pista per posar-lo en relació amb Girona i afegir així una nova dada a la història de la cultura medieval de la nostra ciutat. Efectivament, els seus versos eucarístics porten el nom de **Versus excepti de libro Renalli magistri Barchinonensis Gerundensis de Corpore Domini** (4). En editar-los l'erudit austriac Rodolf Beer el 1887 al

«Boletín de la Real Academia de la Historia», pensà de seguida en el cercle erudit de Girona, amb el qual havia pres contacte l'any anterior, mentre escorcollava les biblioteques de la ciutat tot preparant el seu **Handschriftenschätze Spaniens** (5). Immediatament donà a conèixer al seu amic Enric Claudi Girbal el nou nom que havia d'enriquir el **Catálogo de los escritores gerundenses** (6); no molt després la «Revista de Gerona» publicava el treball de Beer, junt amb el text dels versos eucarístics (7). Els redactors de la publicació no estaven pas dejuns del tot de Renall, i afegiren a l'article un parell de notes. A la primera d'elles observaven que era coneguda la presència de Renall a Girona en 1143, per l'acta del concili que s'hi celebrà sota la presidència del cardenal Guiu. Però, passant massa de pressa de la cer-

(4) Es troben a Salamanca, Biblioteca Universitària, ms. 1.644, f. 144v-145r; vegeu F. MARCOS, *Tres manuscritos del siglo XII con colecciones canónicas*: Analecta Sacra Tarraconensia 32 (1969), p. 42. Quan els edità Beer, el manuscrit es trobava a Madrid, Palacio Real, cód. 254. Una còpia dels versos la té la Biblioteca Vaticana, Barb. Lat. 2.864.

(5) La notícia de l'estada de Rudolf Beer a Girona fou donada a «Revista de Gerona» 10 (1886), p. 287. Venia comissionat per l'Acadèmia de Ciències de Viena.

(6) «Revista de Gerona» 11 (1887), p. 158.

(7) R. BEER, *El maestro Renallo, escritor del s. XI*, en Barcelona: «Revista de Gerona» 14 (1890), pàgines 257-263.

tesa a la hipòtesi, el feien natural del país, i més precisament de la família dels senyors del castell de Campdorà (8). D'ací han begut els que posteriorment han posat en relleu la relació de Renall amb Girona.

Renall es mereix encara un estudi que precisi dues vertents del seu treball; la paleogràfica i la literària. Tradicional se li ha atribuït la transcripció de l'antifoner de Sant Feliu (9), còdex gironí que es suposa procedent de Barcelona; la comparació de la lletra d'aquest manuscrit, que presentem en fotografia, amb la de les escriptures autenticades per Renall com a notari ens semblen posar en entredit aquesta atribució, com també la del comentari d'Apringi de Beja a l'Apocalipsi. També convé revisar la seva suposada paternitat sobre alguns textos poètics. No és aquest el nostre propòsit per ara; voldríem limitar-nos a donar a conèixer els testimonis existents de la relació del **grammaticus** amb Girona.

Amb aquesta finalitat hem orientat la nostra recerca tenint en compte la condició canònica i notarial de Renall. Consta que era canonge de Barcelona almenys de 1109 a 1117. Però a un document del 1121 que reuneix les firmes del bisbe, preveres i levites d'aquella seu, el seu nom no hi figura (10). Si vivia encara el 1143, ¿on residí entretant? Seria sorprenent que hagués perdut la dignitat canònica. Altra dada a valorar; a Barcelona Renall va escriure i cloure un cert nombre de documents com a notari. En la hipòtesi que hagués residit a Girona, ¿no hauria continuat aquesta professió?

El canonicat gironí de Renall no ofereix cap dubte. L'excessiva concisió del canonge arxiver Sulpici Pontich en la redacció de les seves notes només ens permet de saber que ho era l'any 1128 (11). Fins a la seva mort,

cap. 21
 ne morte succedere corporib' extimare.
 qd n̄ tantū credere. s; r̄ loq' pphānū ē.
 Ad iac. E t̄ infer' r̄ mors. missi s̄ instag
 nū ignis. Ut hostenderē neminē mor
 te ē sup̄tā iā mori d̄pnato inferorū
 loco. nullū ampli' in fer' que receptel
 in ueniat. E t̄ qui n̄ ē inuent' in libro
 uite script'. miss' ē instagnū ignis.
 Qui cūq. uite n̄ credit. r̄ in c̄fessione
 dñi n̄r̄i ihu xpi os n̄ apuit. qe neglex
 uitā excipe cū morte p̄det r̄ inferno.
 n̄ tam que quā mori. uel in pena ē fidi
 mus. s; impleri illud qd̄ in d̄m̄ be
 legū. qd̄ alii resurgent in uitā et̄nā
 alii in ob̄p̄ruū s̄p̄t̄nū. ut uideant
 s̄p̄. Quid s̄p̄ uidebunt. n̄ se tor que
 ri. r̄ alios q' tari. E t̄ uidi celū no
 uū. r̄ t̄ra nouā. Pr̄mū em̄ celū r̄ t̄ra
 habit'. r̄ mare iā n̄ ē. Hec ita ut
 scribunt existunt. ysaia teste qui
 ex sermone dñi loquit' d̄ies. Ecce ego
 creō celū nouū r̄ t̄ra nouā. r̄ n̄ er
 in memoria priora. r̄ n̄ ascendent
 sup̄ eor'. s; gaudebitis r̄ exultabitis

Antifoner de St. Feliu; Museu Diocesà de Girona, còdex 4, f. 82. El manuscrit fou realitzat amb la col·laboració de dos amanuenses més, l'escriptura dels quals és molt diversa de la de Renall.

(8) R. BEER, art. cit., pp. 261 i 263. Vegeu J. J. BOTET I SISÓ, *Señores del castillo de Campdorà*: «Revista de Gerona» 15 (1891), pp. 225-234, article inspirat per E. C. Girbal, que estableix que durant la segona meitat del segle XIII un Ramon Renal de Girona adquirí els delmes de Campdorà, i que el 1306 Berenguer Renal, fill de l'anterior, rebé l'homenatge dels homes propis del mateix poble. La família s'extingí a finals del segle XIV. La hipòtesi del parentiu d'aquesta casa amb el mestre i canonge a què ens referim no es recolza en altre fonament que en la coincidència dels noms.

(9) «Fons de Sant Feliu», n.º 4; J. JANINI - J. M. MARQUÉS, *Manuscritos de la colegiata de San Félix de Gerona*: «Hispania Sacra» 15 (1962), p. 406. Devem la comunicació de les fotografies del manuscrit de Copenhague i del ACA al Prof. Mundó, a qui volem agrair la seva gentilesa i desinteressat ajut.

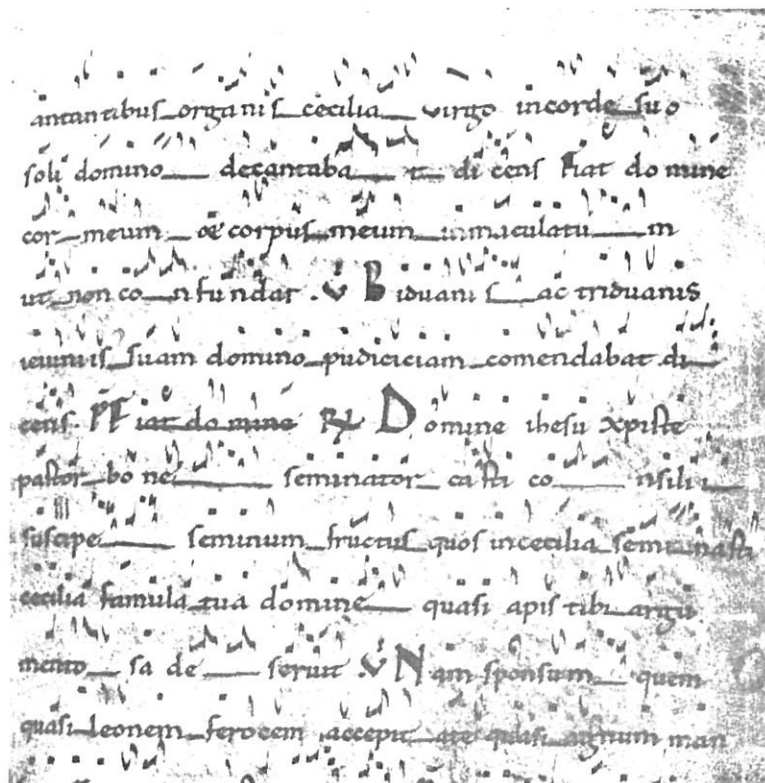
(10) *Cartulario de San Cugat del Vallés*, edició J. Rius Serra, Barcelona 1947, t. III, p. 56, doc. n.º 858.

(11) S. PONTICH, *Episcopologi. Sèrie dels prebendats*, ms. de l'Arxiu Capitular de Girona, f. 342v: «Renallus, any 1128. Era canonge, en acte de la canonja, plec 4, núm. 4». Mentre no s'acabi la reordenació dels pergamins d'aquest arxiu, actualment en curs, el document alludit per Pontich resulta intrombable.

posterior al 1143, disfrutà el mestre la prebenda referida, i així es féu constar a la inscripció del martirologi de la seu: **VI nonas octobris. Eodem die obiit Renallus, magister Pauliacensis, sedis huius canonicus** (12).

Durant més de vint anys, per tant, Renall residí a Girona. Possiblement s'hi trobava des del 1121, quan firmà l'escriptura d'acord entre el comte Ramon Berenguer IV i el bisbe Berenguer de Girona sobre el castell de Sant

(12) Arxiu Capitular de Girona, *Martirologi*, f. 33v. No recollí aquesta menció Villanueva a la seva edició parcial del necrologi; *Viage literario*, t. XIII, p. 293.

Comentari d'Apringi de Beja a l'Apocalipsi: Kopenhagen, Universitätsbibliothek, 1927, AM 795, 4.º, f. 86.

Sadurní de l'Heura (13). Encara que Tomàs Noguera data el document del 1150, és més versemblant situar-lo el 1121, és a dir, l'any 13 del rei Lluís VI, tota vegada que aquest no porta el qualificatiu de «junior», propi de Lluís VII, a qui es refereix la data de Noguera. Renall firma aquest document al penúltim lloc, després d'un sotsdiaca; d'ací podria deduir-se que encara no estava resolta la qüestió del lloc que hauria d'ocupar dintre els rengs de la clerecia gironina.

Quatre anys després, el 1125, Renall intervenia destacadament al judici entre els monestirs de Ripoll i La Grassa, celebrat probablement a Girona (14). La disputa versava sobre els drets funeraris de l'església de Sant Andreu del Cll, que es suposava que haurien estat

violats pel prior de Ridaura, súbdit de La Grassa; també s'acusava el prior de Palera de vicelències perpetrades sobre homes de Ripoll. Un i altre delictes suposaven la comissió de sacrilegis, punibles amb multes pecuniàries que, d'acord amb els canons s'havien de pagar al bisbe de Girona. Un tribunal col·legiat, compost pels bisbes de Girona i Carcassona, el preposit de la seu de Barcelona, el capiscòl o director d'estudis de la de Girona i **Renallus magister Gerundensis** dirimí la qüestió. I és notable que l'acta del judici la firmaren només els dos bisbes esmentats, el metropolità de Tarragona, Oleguer, i Renall.

Mentre la funció del mestre queda ben especificada al document suau esmentat, queda més imprecisa la seva intervenció al jurament de prestà Gauzbert, vescomte de Castellnou, juntament amb el seu germà Artall, a Gauzfred, comte del Rosselló, el 1131 (15). Tampoc no consta el lloc on se celebrà l'acte, que potser fou Elna, donat que la primera firma del document correspon al bisbe d'aquesta diòcesi. Abans de sotscriure l'escrivà hi signava **Renallus, magister Gerundensis**. Tal ve-

(13) Arxiu Diocesà de Girona, Cartulari «de rubricis coloratis», ff. 128-129 Regestat a T. NCGUER, *Transcripción de las rúbricas del Cartulario de Rubricis coloratis*: «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses» I (1946), p. 149, núm. 100.

(14) ACA, *Monacals*, Ridaura, perg. núm. 7. Publicat per J. MONSALVATJE, *Colección diplomática del condado de Besalú*, Olot 1905, t. I, pp. 418-420, doc. núm. 461. Regestat a F. SEVILLANO COLOM, *Inventario de pergaminos medievales de monasterios gerundenses*, Madrid 1953, p. 183, núm. 7, que sembla desconèixer l'edició de Monsalvatje.

(15) *Liber Feudorum Maior*, ed. F. Miquel, t. II, p. 245, núm. 736.

gada fou invitat al jurament com a assessor jurídic.

La llacuna cronològica entre aquest acte i la darrera ocasió en què es troba la firma de **Renallus, magister Gerundensis ecclesiae**, el concili de Girona del 1143, no ha estat possible cobrir-la (16). L'assemblea presidida pel llegat pontifici Guiu, fou testimoni de la concessió per part del comte Ramon Berenguer IV de diversos castells i privilegis als cavallers de l'ordre del Temple a fi que reemprenguessin la croada contra els sarraïns (17). La firma del mestre es troba ací entre la de l'abat de Ripoll i la del de Sant Feliu de Girona, precedint així la del bisbe Pere de Barcelona.

Encara que la collita de testimoniatges hagi estat poc abundant, és suficient per a assegurar que durant més de vint anys Renall exercí el seu mestratge a Girona. Fins podem conjecturar que adoptà un estil distint del que havia mantingut a Barcelona; s'estroncà la seva producció hagiogràfica i deixà d'autoritzar documents com a notari, mentre sembla haver-se interessat per activitats de tipus jurídic. Si

fcs així, hauria tingut una evolució en sintonia amb la de l'Església d'Occident, on la ciència del dret creixia en importància a mesura que avançava el s. XII, fins a estimular Gracià a compondre la seva obra cabdal, rigorosament contemporània de Renall.

Seria interessant conèixer l'organització i activitats de l'escola catedralícia de Girona, a la que Renall collaborà. Malauradament les nostres dades d'exhaureixen amb la simple constatació de l'existència, per aquells dies, d'un **caput scholae**, Berenguer, que simultàniament actuava com a jutge. El 1173, com és sabut, el capítol acordava concedir bosses d'estudi als seus membres que anessin a cursar estudis a centres docents estrangers. És una decisió que admet interpretacions diverses. Tant podria reflectir-s'hi un decaïment dels estudis autòctons, que s'intentava remeiar afavorint l'accés a d'altres escoles, com pot indicar un moment àlgid en els estudis catedralicis, en el qual el desig de saber o la necessitat de disposar de professors ben preparats feia aconsellable el recurs a escoles de fora de la diòcesi.

---

(16) Hem consultat amb aquesta finalitat el «Cartoral de Carlemany» de l'Arxiu Diocesà de Girona, a partir de l'índex de J. BOTET I SISÒ, **Cartoral de Carles Many. Índex cronològic del cartonal de la Cúria eclesiàstica de Girona, anomenat de «Carlo-Magno»**: Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona 5 (1905), pp. 92-99, 166-172, 249-254; 6 (1906), pp. 324-329, 407-410, 479-483, 503-517; el «Llibre de la Sagristia Major» de l'Arxiu de la Catedral de Girona i el cartoral de Sant Martí Sacosta a partir de l'edició que en feu J. Rius i Serra a «Analecta Sacra Tarraconensia».

(17) Text publicat a **Marca Hispànica**, apèndix 402, cols. 1291-1294; a **España Sagrada**, t. 43, pàgines 484-488, i a la **Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón**, t. IV, doc. 22. Una de les còpies més antigues, AHN Clero, cód. 594, p. 163.